

Kako vidim svet?

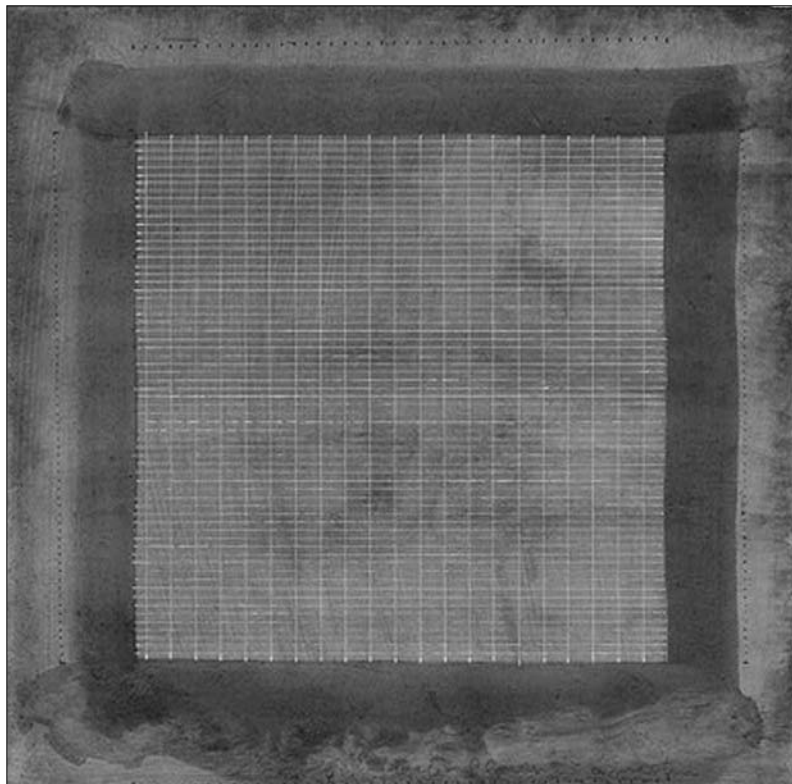
Kako čuden je položaj nas, zemeljskih otrok! Za kratek obisk je vsak tukaj. Ne ve čemu, a včasih verjame, da čuti, iz stališča vsakdanjega življenja brez globlje refleksije pa ve: tukaj smo za drugega človeka – najprej za tiste, od katerih smeha in ugodja je popolnoma odvisna lastna sreča, nato pa tudi za veliko nepoznanih, s katerih usodo nas povezuje vez sočutja. Vsak dan nešteto krat mislim na to, da moje zunanje in notranje življenje sloni na delu sedanjega in že umrlega človeka, da se moram potruditi, da bi dal v enaki meri, kot sem sprejel in še sprejemam. Imam potrebo po skromnosti in pogosto pritiskajočo zavest, da zahtevam od dela sočloveka več kot je potrebno. Razredne razlike občutim kot neupravičene in končno na nasilju temelječe. Verjamem tudi, da je preprosto in nezahtevno zunanje življenje dobro za oboje, telo in duha.

V svobodo človeka v filozofskem smislu na noben način ne verjamem. Vsak ravna ne samo pod zunanjim pritiskom, ampak tudi notranji nujnosti primerno. Schopenhauerjev rek: "Človek lahko sicer naredi, kar hoče, a ne more hoteti, kar hoče," me je od mladosti naprej živo napolnjeval in mi bil pri pogledu (na življenje -o.p.) in utrpevanju trdot življenja vedno tolažba in neusahljiv izvir tolerance. Ta zavest blaži na blagodejen način rahlo hromeče delujoč občutek odgovornosti in povzroči, da sebe in drugih ne vzamemo preveč resno; vodi k življenjskemu nazoru, ki še posebej humorju pušča pravico.

Vprašati po smislu in namenu lastnega prebivanja [Daseins] kakor tudi prebivanja stvaritev nasploh, se mi je iz objektivnega stališča zdelo vselej brez smisla. In vendar ima

po drugi strani vsak človek določene ideale, ki mu dajejo smer za stremljenje in razsojanje. V tem smislu se mi ugodje in sreča nikoli nista zdela kot sam svoj namen (to etično bazo imenujem tudi ideal svinjske črede). Ideali, ki so mi svetili vnaprej [voranleuchtet] in me vedno znova napolnjevali z veseljem življenjskim pogumom, so bili dobrota, lepota in resnica. Brez občutka soglasnosti s somišljenikom, brez ubadanja z objektivnim, večno nedosegljivim na področju umetnosti in znanstvenega raziskovanja, bi se mi življenje zdelo prazno. Banalni cilji človeškega stremljenja: lastnina, zunanji uspeh, luksuz, se mi zdijo že od mladih let sumljivi...

Najlepše, kar lahko doživimo, je Skrivnostno [das Geheimnisvolle]. To je temeljni občutek, ki leži v zibelki prave umetnosti in znanosti. Kdor ga ne pozna in se ne more več čuditi, ne more več strmeti, ta je tako rekoč mrtev in njegovo oko ugaslo. Izkušnja Skrivnostnega – četudi pomešana s strahom – je porodila tudi religijo. Vedenje za eksistenco za nas nepredirnega, manifestacijo najglobljega Uma in najsvetlejše Lepote, ki sta našemu umu dostopni samo v najprimitivnejših formah, to vedenje in čutenje odkrije pravo religioznost; v tem in samo v tem smislu spadam k globoko religioznim ljudem. Boga, ki objekte svojega stvarjenja nagraduje in kaznuje, ki sploh ima voljo na tak način, kot jo na sebi doživljamo mi, si ne morem predstavljati. Tudi individuuma, ki preživi telesno smrt, si ne želim in ne morem zamišljati; naj šibke (slabotne - o.p.) duše iz strahu ali smešnega egoizma gojijo takšne misli. Meni zadošča misterij večnosti življenja in zavesti ter vedenje o čudoviti zgradbi bivajočega, ka

Agnes Martin, **Vodna roža**, 1964,
pero in belo ter rdeče črnilo, sprano s sivim, 30.1 x 30.3 cm, Narodna galerija umetnosti, Washington.

Religija in znanost

Vse, kar človek naredi in si izmisli, velja tako za zadovoljitev čutenih [gefuehlter] potreb, kakor zaustavitev bolečin. To moramo imeti vedno pred očmi, če želimo razumeti duhovna gibanja in njihov razvoj. Kajti čutenje in videnje sta motor vsega človeškega stremljenja in pridobivanja, naj se nam slednje predstavlja še tako vzvišeno. Katera so torej čustva in potrebe, ki so človeka privedla k religioznemu mišljenju in verovanju v najširšem smislu? Če o tem razmišljamo, hitro vidimo, da ležijo v zibelki religioznega mišljenja in izkustva najrazličnejša čustva. Pri primitivnih je v prvi vrsti strah tisti, ki prikliče religiozne predstave. Strah pred lakoto, divjimi živalmi, boleznijo, smrtjo. Ker je na tej stopnji prebivanja vpogled v kavzalne zve-

ze običajno neznamen, nam človeški duh sam zrcali bolj ali manj (nam – o.p.) podobna bitja, od katerih volje in delovanja so odvisna strah zbujujoča doživetja. Tedaj (človek – o.p.) misli, da bo prepričanje tistih bitij določil sebi ugodno, v tem ko izvršuje dejanja in daruje žrtve, s katerimi po, iz roda v rod posredujočem verovanju ta bitja omili oz. naredi človeku naklonjena. V tem smislu govorim o strah-temelječi religiji. Ta ni povzročena, a vendar bistveno stabilizirana skozi oblikovanje posebne duhovniške kaste, katera se izdaja kot srednica med strah zbujujočim bitjem in ljudstvom ter na podlagi tega utemeljuje prevladovanje. Na druge dejavnike opirajoč se voditelj ali vladar oz. privilegiran razred se pogosto povezuje s svetnim gospodstvom, da bi si zagotovil duhovniške funkcije,

ali pa obstaja interna skupnost med politično gosposdujočo kasto in duhovniško kasto.

Drug izvir religiozne oblike so socialni čuti. Oče in mati, voditelji večjih človeških skupnosti so umrljivi in zmotljivi. Hrepeneje po vodenju, ljubezni in opori, daje impulz nastanku socialnega oz. moralnega pojma Boga. To je Bog previdnosti, ki ščiti, določa, nagrajuje in kaznuje. To je Bog, ki glede na horizont človeka, življenje plemena, človeštva, da, življenje nasploh ljubi in podpira, ki tolaži v nesreči in nepotešenem hrepeneju, ki varuje duše umrlih. To je socialni ali moralni pojem Boga.

V svetih spisih judovskega ljudstva je mogoče lepo opazovati razvoj od strah-temelječe religije [Furcht-Religion] k moralni (na morali temelječi – o.p.) religiji. Njegovo nadaljevanje najdemo v novi zavezi. Religije vseh kulturnih ljudstev [Kulturvoelker], še posebej ljudstev Orienta, so v glavnem moralne religije. Razvoj od strah-temelječe religije k moralni religiji tvori pomemben napredek v življenju ljudstev. Varovati se moramo predsodkov, da so religije primitivnih čiste strah-temelječe religije. Vse skupaj so prej mešanica, toda na višjih stopnjah socialnega življenja prevladuje moralna religija.

Vsem tem tipom je skupen antropomorfni značaj ideje Boga. Preko te stopnje religioznega doživljanja se običajno bistveno dvignejo samo posebej (notranje – o.p.) bogati posamezniki in posebej plemenite skupnosti. Pri vseh pa obstaja še tretja stopnja religioznega doživljanja, čeprav redko v čistem izrazu [Auspraegung]; želim jo označiti kot kozmična religioznost. Ta se tistemu, ki je nič ne poseda, stežka jasno ponazori, še posebej, ker ji človeku sličen pojem boga ne ustreza.

Individuum čuti ničnost človeških želja in ciljev ter vzvišenost in čudovit red, kateri se razodeva v naravi, kakor tudi v svetu mišljenja. Individualno prebivanje občuti kot neke vrste ječo in želi izkusiti celotnost bi-

vajočega kot enovito in smiselno. Nastavke kozmične religije najdemo v zgodnjih stopnjah razvoja, npr. v nekaterih Davidovih psalmih kakor tudi nekaterih prerokih. Precej močnejša je komponenta kozmične religije v budizmu, kar nas učijo še posebej Schopenhauerjevi čudoviti spisi.

Religiozni geniji vseh časov so bili zaznamovani skozi kozmično religioznost, ki ne pozna ne dogem ne boga, ki bi bil mišljen po podobi človeka. Odtod tudi ne more biti cerkva, katerih glavna vsebina se utemeljuje v kozmični religioznosti. Tako se zgodi, da najdemo ravno med heretiki vseh časov ljudi, ki so napolnjeni s to najvišjo religioznostjo in se kažejo sodobnikom pogosto kot ateisti, včasih pa tudi kot svetniki. Iz zgodovinskega stališča gledano so možje kot Demokrit, Frančišek Asiški in Spinoza drug drugemu blizu.

Kako lahko kozmična religioznost posredujemo od človeka do človeka, če ne more voditi k oblikovanemu pojmu Boga in k teologiji? Zdi se mi, da je poglobljena funkcija umetnosti in znanosti v tem, da ta občutek med dovzetnimi zbudijo in ohranijo pri življenju.

Tako pridemo do pojmovanja odnosa znanosti do religije, ki je praviloma drugačen od običajnih. Po zgodovinskem obravnavanju smo nagnjeni, imeti znanost in religijo za nespravljliva antagonista in sicer iz lahko razumljivega razloga. Kogar prežema vzročna zakonitost vsega dogajanja, za tega je ideja bitja, ki posega v tek stvari, popolnoma nemogoča – vsekakor predpostavljamo, da hipotezo vzročnosti jemlje popolnoma resno. Strah-temelječa religija pri njem nima prostora, a nič bolj socialna oz. moralna religija. Bog, ki nagrajuje in kaznuje, je zanj že zato nepredstavljiv, ker ravna človek po zunanji in notranji nujnosti, iz stališča Boga bi torej ne bil odgovoren, tako malo kot neživ predmet za od njega povzročena gibanja. Zaradi tega se je znanosti že očitalo, da podreja mo-

ralo, vendar gotovo po krivici. Etično vedenje človeka je učinkovito pri sočutju, vzgoji in ustanovitvi socialne vezi ter ne potrebuje nobene religiozne podlage. Bilo bi žalostno za ljudi, če bi (pri tem – o.p.) morali biti vezani na strah pred kaznijo in upanje na nagrado po smrti.

Torej je razumljivo, da so cerkve že od nekdaj borile proti znanosti in zasledovale njene privrženice. Po drugi strani pa menim, da je kozmična religioznost najmočnejša in najžlahtnejša gonilna vzeta znanstvenega raziskovanja. Samo kdor lahko presodi neznanstvene napore in pred vsem vdanost, brez da pride do kakšne revolucionarne znanstvene miselne stvaritve, more presoditi moč občutka, iz samo katerega lahko zraste takšno, neposredno praktičnemu življenju odvrnjeno delo. Kakšna globoka vera v um svetovne zgradbe in kakšno hrepenenje po dojetju, četudi samo neznatnega odseva v tem svetu razodetega uma, je moralo biti živo v Keplerju in Newtonu, da sta v večletnem samotnem delu lahko razvozlala mehanizem nebeške mehanike! Kdor pozna znanstveno raziskovanje v glavnem samo iz njenih praktičnih učinkov, zlahka zapade popolnoma neustreznemu umevanju duhovnega stanja mož, katerih – obdani s skeptičnimi sodobniki – somišljeniki so kazali poti, ki so bile raztresene po deželah Zemlje in po stoletjih. Samo kdor je daroval življenje podobnim ciljem, ima živo predstavo o tem, kaj je te ljudi poduhovljalo in jim dajalo moč, kljub neštetim neuspehom ostati zvest cilju. Kozmična religioznost je ta, ki daruje takšne moči. Nek sodobnik je s pravico

dejal, da so resni raziskovalci v našem vsesplošno materialno postavljenem času edini globoko religiozni ljudje.

Religioznost raziskovanja

Težko boste našli globlje raziskujočega znanstvenega duha, ki mu ni lastna značilna religioznost. Ta religioznost pa se raziskuje od religioznosti naivnega človeka. Slednjemu je Bog bitje, čigar skrbnost si nadeja, čigar kazni se boji – sublimiran občutek vrste odnosa med otrokom in očetom – bitje, s katerim je v določeni meri v osebnem odnosu, pa naj bo ta še tako spoštljiv.

Raziskovalca pa preveva vzročnost vsega dogajanja. Prihodnost mu ni nič manj nujna in določena, kot preteklost. Moralno zanj ni božja, ampak popolnoma človeška zadeva. Njegova religioznost je v očaranem občudovanju harmonije naravne zakonitosti, v kateri se razodeva vzvišen um, proti kateremu je vsako smiselno človeško mišljenje in razvrščanje popolnoma nič en odsev. Ta občutek je vodilni motiv njegovega življenja in stremljenja, v kolikor se lahko dvigne nad hlapčevsko sebične želje. Nedvomno je ta občutek bližje soroden tistemu, da je religiozno stvariteljska narava napolnila vse čase [das die religioes schoepferischen Naturen aller Zeiten erfüllt hat].

Prevedel Matjaž Feguš

* Vir: Albert Einstein, *Wie ich die Welt sehe, v Različni avtorji, Der nahe und der ferne Gott*, Severin und Siedler, Berlin, 1981.